

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران

An Entrepreneurship Education Model in the Iranian Technical and Vocational Education System

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۱۹؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۲۵

S. Arabi

S.R. Hosseini (Ph. D)

M. Azizi (Ph. D)

سمیه عربی^۱سیدرسول حسینی^۲محمد عزیزی^۳

Abstract: Technical, vocational and entrepreneurship education always emphasized as a tool for economic and social development in different countries. The main purpose of this study is to design an entrepreneurship education model in the technical and vocational education system of Iran. The research method is applied in terms of purpose and based on data collection; it is qualitative using Grounded theory method. Using purposeful sampling and snowball sampling method, semi-structured in-depth interviews conducted with 15 experts of entrepreneurship and technical and vocational training, and the data analyzed using open, axial and selective coding through Max QDA software 2018 version analyzed. The paradigm model based on the central phenomenon (entrepreneurial skills training) affected by causal conditions (personality traits of skills of graduates of technical and vocational education system, content of educational programs, teaching methods, patterns of family learners, abilities and competencies of technical and vocational management trainers) Causal conditions (infrastructure, government support, link between technical and vocational education system and industry, entrepreneurial ecosystem support for trainees) and intervening variables (economic factors, evaluation system for technical and vocational certification, mass media and social media) along with strategies and consequences of were formed in the system of entrepreneurship education in technical and vocational education system (individual level and macro level) formed.

Keywords: Entrepreneurship, Entrepreneurship Education, Entrepreneurial Skills Training, Technical and Vocational Education System

چکیده: آموزش فنی و حرفه‌ای و آموزش کارآفرینی همواره به عنوان ابزاری در راستای تحول اقتصادی و اجتماعی در کشورهای مختلف مورد تأکید قرار گرفته است. هدف اصلی این پژوهش، طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران است. روش تحقیق از منظر هدف، کاربردی و بر اساس گردآوری اطلاعات، کیفی با استفاده از روش نظریه داده بنیاد می‌باشد. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی، با ۱۵ نفر از خبرگان و متخصصان آموزش کارآفرینی و آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش، مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته صورت گرفت و داده‌ها با استفاده از کدگذاری باز، محوری و انتخابی از طریق نرم افزار مکس کیو دی ای ۲۰۱۸ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. الگوی پارادایمی حاصل بر اساس پدیده محوری (مهارت‌آموزی کارآفرینانه) متأثر از شرایط علی، شرایط زمینه‌ای و متغیرهای مداخله‌گر به همراه راهبردهای کنش و واکنش و پیامدهای آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای (سطح فردی و سطح کلان) شکل گرفت.

کلیدواژه‌ها: کارآفرینی، آموزش کارآفرینی، مهارت‌آموزی کارآفرینانه، نظام آموزش فنی و حرفه‌ای

مقدمه

بسیاری از کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته آموزش فنی و حرفه‌ای (TVET) را به عنوان اولویت وزارت آموزش و پرورش خود معرفی نموده‌اند. دلیل این امر نقش پررنگ آموزش فنی و حرفه‌ای در کاهش فقر و ارتقای توسعه ملی است (نواچوکو و یابا، ۲۰۱۴). آنها معتقدند که آموزش فنی و حرفه‌ای، انگیزه‌ای برای پیشرفت جوانان ایجاد می‌کند و راهی است که از طریق آن می‌توانند کسب درآمد نمایند. همچنین مهارت‌ها که در اقتصاد جهانی و محلی مورد ارزش‌گذاری قرار می‌گیرد، رشد اقتصادی، اشتغال و درآمد را توسعه می‌دهند. آموزش فنی و حرفه‌ای، به عنوان مکانیسمی برای رشد جوانان در داخل مدرسه و خارج از مدرسه، می‌تواند به عنوان ابزاری در راستای حل معضل جهانی بیکاری مورد استفاده قرار گیرد (آرینگ، ۲۰۱۱). همچنین اوگباکیریگوه و اوکولی^۴ (۲۰۱۷)، به اهمیت برنامه‌های کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای به عنوان راهی جهت ایجاد اعتماد به نفس در جوانان، حل مشکلات بیکاری و کمک به رشد اقتصادی و توسعه کشورها اشاره نموده‌اند. اندرسون (۲۰۰۹)، معتقد است که آموزش فنی و حرفه‌ای برای اولین بار در شرایط پیرامون انقلاب صنعتی در اروپا و آمریکای شمالی به عنوان بخشی از فلسفه «تولیدگرایی»^۵ توسعه یافته است. اگرچه بسیاری از مطالعات اهمیت شیوه‌های آموزش کارآفرینی در آموزش فنی و حرفه‌ای را نشان داده‌اند، اما بکارگیری آموزش‌های کارآفرینانه در آموزش فنی و حرفه‌ای محدود است یا اصلاً وجود ندارد. هیچ داده‌ای وجود ندارد که بتواند نشان دهد آموزش فنی و حرفه‌ای در رابطه با بکارگیری آموزش کارآفرینی پیشرفتی نموده است (مک، وایت و سنگور، ۲۰۱۹). از سوی دیگر، بیشتر برنامه‌های آموزش فنی و حرفه‌ای اساساً بر آماده‌سازی افراد برای اشتغال حقوق بگیر^۶ و اشتغال در سازمان‌های بزرگ متمرکز می‌باشند. اما ترکیبی از مهارت‌های کارآفرینانه و مهارت‌های ویژه شغلی باید به عنوان یک ابزار اصلی در کاهش بیکاری و ایجاد

1. Technical And Vocational Education And Training (TVET)
2. Nwachukwu & Yaba
3. Aring
4. Ogbaekirigwe & Okolie
5. Productivism
6. Mack, White, & Senghor
7. Paid Employment

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران فرصت‌های خود اشتغالی و توسعه کسب و کارها بکار گرفته شوند. لذا آموزش کارآفرینی در کنار آموزش فنی و حرفه‌ای برای رفع این چالش مورد نیاز است (باداوی^۱، ۲۰۱۳).

توسعه مهارت‌های کارآفرینانه در آموزش فنی و حرفه‌ای نه تنها می‌تواند با تقاضاهای بازار کار مطابقت داشته باشد، بلکه همچنین می‌تواند در راستای ایجاد سرمایه‌گذاری‌های خطرپذیر جدید و توسعه پروژه‌ها و راه‌حل‌ها در سازمان‌ها و صنایع باشد (استادلر و اسمیت^۲، ۲۰۱۷؛ هیاتی و دیگران^۳، ۲۰۱۵؛ گون^۴، ۲۰۱۳). در آغاز قرن بیست و یکم نیاز به نیروی کار کارآمد، آموزش‌های عملیاتی و دانش عملی شدت گرفت (کویزور^۵، ۲۰۰۳). این تغییرات تحت عنوان نوعی تغییر پارادایمی چالش برانگیز بودند. بر اساس هاشیموتو و دافونسکا جونیور^۶ (۲۰۱۹)، توسعه کارآفرینی و رفتار کارآفرینانه، از چالش‌های بزرگ دوران فراصنعتی است. این یک چالش برای جامعه جهانی است، زیرا شامل در هم شکستن پارادایم‌های تلفیقی در طول قرن گذشته است.

رویکرد آموزش فنی و حرفه‌ای، تأثیر چشمگیری در تأمین سرمایه انسانی مورد نیاز اقتصادهای مختلف داشته است (اندرسون، ۲۰۰۹). بر همین اساس بین آموزش فنی و حرفه‌ای و توسعه اقتصادی پایدار وابستگی متقابلی وجود دارد (بیردول، سایدون^۷، ۲۰۰۷؛ شوئو، هوو، هوانگ^۸، ۲۰۲۰). بر اساس داهان و همکاران^۹ (۲۰۱۸)، مشارکت در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، فراگیران را قادر می‌سازد به خود اشتغالی برسند. آنها معتقدند که پتانسیل زیادی در افزایش ذهنیت کارآفرینانه فراگیران در مؤسسات آموزش فنی و حرفه‌ای به منظور ایجاد اشتغال‌زایی وجود دارد (داهالان، اسماعیل و محمد^{۱۰}، ۲۰۱۸). بسیاری از مؤسسات فنی و حرفه‌ای بر مشارکت در خوداشتغالی به عنوان راه‌حلی برای معیار قابلیت اشتغال^{۱۱} در تعیین

-
1. Badawi
  2. Stadler & Smith
  3. Hytti, Lemmetyinen, Hietanen, & Järvi
  4. Guven
  5. Kuenzer
  6. Hashimoto & Da Fonseca Jr
  7. Beardwell & Claydon
  8. Shu, Ho, & Huang
  9. Dahalan, Ismail, & Mohamed
  00. Dahalan, Ismail, & Mohamed
  11. Employability

کیفیت فارغ‌التحصیلان این مؤسسات تأکید دارند (اسماعیل و دیگران^۱، ۲۰۱۹). لذا، پرواضح است که رشد و توسعه اقتصادی کشورها با نظام آموزش و پرورش و به ویژه نظام مهارت‌آموزی آنها گره خورده است (کینگومب^۲، ۲۰۱۲؛ مویمپالا و نارایانا^۳، ۲۰۰۹) و توجه به نظام آموزش فنی و حرفه‌ای به عنوان یکی از مهمترین بخش‌های نظام آموزش هر کشوری، جهت تربیت نیروی انسانی کارآمد در سطح پیش از دانشگاه و بعد از آن ضروری می‌باشد (کازامیا و روساکیز^۴، ۲۰۰۳)؛ بنابراین امروزه از نظام آموزش فنی و حرفه‌ای انتظار می‌رود که کارکنانی لایق و کارآمد و متناسب با نیاز اقتصاد امروز تربیت کنند تا شرایط مناسب به منظور پرورش کارکنانی «هوشمند، دانشی، چندمهارتی، مولد و متفکر» را فراهم آورند (لهمان و تیلور^۵، ۲۰۰۳). اهمیت این برنامه‌ها به عنوان ابزاری برای تجهیز جوانان به اعتماد به نفس، توانایی حل مشکلات خود و کمک به رشد اقتصادی و توسعه کشورها مشخص می‌باشد (اوبگاکیریگوه و اوکولی^۶، ۲۰۱۷). در واقع، آموزش کارآفرینی به عنوان یک پادزهر واقعی برای مسئله بیکاری جوانان که دغدغه اصلی نظام آموزش فنی و حرفه‌ای است، تلقی شده است. توسعه آموزش کارآفرینی کمک زیادی به ایجاد اشتغال نموده، به جوانان این فرصت را می‌دهد تا مهارت‌های کارآفرینی خود را تقویت نمایند و ایجادکننده شغل باشند و نه فقط جویای کار (آودو و دیگران^۷، ۲۰۱۹).

آموزش فنی و حرفه‌ای در ایران نیز بر اساس ضرورت کارآفرینی و توسعه مهارت و آموزش‌های مهارتی در سند چشم‌انداز و نقشه جامع علمی کشور در سال ۱۴۰۴ با تأکید بر مفاهیمی همانند تقویت روحیه نوآوری و کارآفرینی، تجاری سازی و بهره برداری از دستاوردهای علمی (بانامریان و دیگران^۷، ۲۰۱۹) بسیار مورد توجه قرار گرفته است (مهدی و دیگران، ۱۳۹۸). با این وجود بر اساس مطالعات موجود، برنامه درسی فنی و حرفه‌ای فعلی در کشور ما نتوانسته است کارایی لازم بویژه در اشتغال و کارآفرینی داشته باشد و بررسی

-
1. Ismail Et Al
  2. Kingombe
  3. Mupimpila & Narayana
  4. Kazamias & Roussakis
  5. Lehmann & Taylor
  6. AUDU, MA'AJI, IDRIS, JIDO, & SHEHU
  7. Baniameryan Et Al

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران
وضعیت این آموزش‌ها در سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۹۴، همچنین نشان می‌دهد که این وضعیت بهبود نیافته است و اثربخشی این آموزش از ابتدا تاکنون مناسب نبوده است (جعفری هرندی، ۲۰۱۵). بر همین اساس با توجه به اهمیت و ضرورت ایجاد و توسعه قصد کارآفرینانه در فراگیران نظام آموزش فنی و حرفه‌ای، سوال اصلی پژوهش حاضر این است که الگوی آموزش کارآفرینی در این نظام به چه صورت می‌باشد؟ مفاهیم مهم در رابطه با آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای کدامند؟

مروری بر ادبیات و مبانی نظری

کارآفرینی در بسیاری از سیاست‌های اقتصادی- اجتماعی دولت‌هایی که به دنبال توسعه اقتصادی از طریق شکل‌گیری کسب و کارهای جدید و با هدف دستیابی به اشتغال پایدار و درآمد برای جامعه گسترده‌تر هستند، گنجانده شده است (فلوری، آندریاسی و تکسیرا، ۲۰۱۳). علاوه بر این، امروزه فرهنگ ملی بطور گسترده‌ای بر این باور است که شکل‌گیری کسب و کار جدید و کارآفرینی فرصت‌هایی جهت نوسازی اجتماعی و همچنین پیشرفت اقتصادی به ارمغان می‌آورد. متعاقباً، این دیدگاهی جدایی‌ناپذیر از این مفهوم است که آموزش کارآفرینی راهی برای ایجاد کسب و کار جدید و توسعه مهارت‌های کارآفرینانه در بین فراگیران آموزش فنی و حرفه‌ای است (استادلر و اسمیت، ۲۰۱۷؛ ماتلی و دیگران، ۲۰۱۴؛ کاتز، ۲۰۰۳؛ فایول، ۲۰۱۸؛ یمینی و دیگران، ۲۰۱۴). ادبیات دانشگاهی با دقت زیاد به بررسی آموزش کارآفرینی در آموزش عالی پرداخته است و همانطور که فایول مطرح نموده است: «اگرچه بیشتر برنامه‌ها و دوره‌های کارآفرینی در سطح دانشگاه ارائه می‌شود، اقدامات و مداخلات بیشتری در مدارس ابتدایی و متوسطه در حال ظهور است» (فایول، ۲۰۱۸). در حالیکه مطالعات آموزش کارآفرینی به طور عمده، منعکس‌کننده فعالیت‌ها و برنامه‌ها در آموزش عالی است، ما در مورد آموزش کارآفرینی در سایر زمینه‌های نهادی و برنامه‌ای چه می‌دانیم؟ بدون شک کارآفرینی در زمینه‌های مختلفی کاربرد دارد، بنابراین زمینه بررسی

-
1. Flory, Andreassi, & Teixeira
  2. Matlay Et Al
  3. Katz
  4. Yemini, Jones, & Iredale
- ۷۷۷

برنامه‌های فنی و حرفه‌ای به طور خاص شرایط لازم برای ارائه آموزش کارآفرینی حرفه‌ای را دارد (فیگیردو- نری و فیگیردو، ۲۰۰۸). توسعه آموزش کارآفرینی کمک زیادی به ایجاد اشتغال می‌نماید، به جوانان این فرصت را می‌دهد تا مهارت‌های کارآفرینانه خود را تقویت کنند، موضوعی که در اهداف آموزش فنی و حرفه‌ای مطرح شده است و بواسطه چنین آموزش‌هایی این فرصت‌ها برای آنها فراهم می‌گردد که مهارت و دانش برای افزایش تولید درآمد و ثروت را کسب نمایند (ادئو و دیگران، ۲۰۱۹).

آموزش کارآفرینی یک فرایند یادگیری است که بر نگرش، رفتار و ارزش‌ها یا نیات افراد نسبت به کارآفرینی به عنوان یک گزینه شغلی یا به عنوان ابزاری برای مشارکت در توسعه نقش فرد در جامعه بسیار تأثیرگذار است (آیو، کیباس و اوکا، ۲۰۱۷؛ نواچوکو و همکاران، ۲۰۱۴). بر اساس شواهد می‌توان ادعا نمود که آموزش کارآفرینی مزایای مختلفی را در سطوح مختلف آموزشی فراهم می‌آورد، زیرا دانش‌آموزان را به ایجاد رفتار کارآفرینانه متناسب با سطوح مختلف آموزش فنی و حرفه‌ای ترغیب می‌کند (اونستنک، ۲۰۰۳). متخصصان آموزش کارآفرینی را ضرورتی جهت تأثیرگذاری بر نگرش، آرمان و اهداف افراد در تلاش برای راه‌اندازی سرمایه‌گذاری‌های جدید می‌دانند (مقام دوست و دیگران، ۱۳۹۸) که در کمیت و کیفیت عرضه کارآفرین در جامعه اثرگذار است. به همین دلیل، در سال‌های اخیر بسیاری از دولت‌ها به دنبال اجرای سیاست شکوفا کردن توان بالقوه افراد در زمینه کارآفرینی بوده‌اند (مرتضی‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۶).

ادغام کارآفرینی در برنامه آموزشی پایه به عنوان ابزاری جهت کاهش بیکاری و افزایش رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع شناخته شده است (آدگون، ۲۰۱۳). مک‌این‌تایر^۱ (۲۰۰۰)، آموزش کارآفرینی را به عنوان یک فرآیند برای فراهم کردن مفاهیم و مهارت‌های لازم برای تشخیص فرصت‌ها و اعتماد به نفس برای عمل در حالی که دیگران مردد هستند، تعریف می‌کند و ایجاد ارزش برای دانش‌آموزان در قبال فعالیت‌های کارآفرینانه را تسهیل

-
1. Figueiredo-Nery & Figueiredo
  2. Ayuo, Kibas, & Auka
  3. Onstenk
  4. Adegun
  5. Mcintyre

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران می‌کند (بلسیا^۱ و همکاران، ۲۰۱۹). آموزش به عنوان عنصر مهم و سرنوشت ساز کسب دانش است و نقش برجسته و اصلی را در رشد کلی فرد ایفا می‌کند. با ظهور دیدگاه جدیدی در زمینه تولید دانش و تمایل مؤسسات آموزشی برای پاسخگویی به نیازهای اجتماعی جامعه، این نقش‌ها همچنان تکامل یافته‌اند. این نقش‌ها شامل مشارکت در رشد و توسعه اقتصادی با مشارکت فعالانه ایده‌ها و سیستم‌های نوآوری هم به عنوان تأمین کننده سرمایه انسانی و هم فناوری می‌باشد (الیا و سیکوندو ۲۰۱۴). هدف از چنین سیاست آموزشی، توسعه فرهنگ کارآفرینی در محیط مدرسه و یک اقدام عملی است (کوونگ و تامپسون^۲، ۲۰۱۶). در ایران اکثر دروس در مراکز آموزشی به صورت نظری ارائه می‌شوند. به این دلیل خروجی‌های آن با نیازهای بازار کار همخوانی و هماهنگی ندارند. مراکزی مثل هاروارد، MIT و غیره فارغ التحصیلانی دارند که نتیجه پروژه فارغ‌التحصیلی آن‌ها ایجاد کسب‌وکارهای جدید است و ارزش‌آفرینی زیادی در مقاطع مختلف در حوزه جامعه صنعتی و اطلاعاتی به انجام رسانده‌اند، اما مراکز آموزشی ما، متخصصان، متفکران و نخبگان خوبی را به صورت فردی پرورش می‌دهند، ولی آن‌ها هیچگاه توانایی ایجاد کسب‌وکارهای جدید را ندارند (فرج‌اللهی و همکاران، ۱۳۹۰).

آموزش فنی و حرفه‌ای در اقتصادهای در حال توسعه، رقابتی و جوامع برتر از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است. امروزه سازمان‌های توسعه بین‌المللی و منطقه‌ای و همچنین برنامه‌ریزان کشور و نهادهای تصمیم‌گیرنده برای تقویت اقتصاد و ارتقا عدالت بر روی این نوع آموزش‌ها تمرکز دارند (پاداوی^۳، ۲۰۱۳). نوآوری در کسب و کارها برای موفقیت و پایداری آنها بسیار مهم است. بنگاه‌های اقتصادی که با نوآوری مشخص می‌شوند، بیشتر از بنگاه‌هایی که نوآوری ندارند، در بازار زنده می‌مانند. نوآوری نه تنها مسئولیت کارآفرینان بلکه همه کارمندان به ویژه در شرکت‌های با فناوری برتر^۴ که بسیاری از آنها به طور معمول فارغ التحصیل نظام فنی و حرفه‌ای هستند، می‌باشد. بر اساس یونسکو، آموزش فنی و حرفه‌ای با کسب دانش و مهارت برای دنیای کار سر و کار دارد (یونسکو، ۲۰۱۵). هیبرت و بورگن^۵

-
1. Blesia
  2. Kwong & Thompson
  3. Badawi
  4. High-Tech Enterprises
  5. Hiebert & Borgen

(۲۰۰۲)، آموزش فنی و حرفه‌ای را ابزاری برای آمادگی در زمینه‌های شغلی، مشارکت موثر در دنیای کار، جنبه‌ای از یادگیری مادام‌العمر^۱ و آمادگی جهت شهروندی مسئولانه و ابزاری برای ارتقای توسعه پایدار زیست محیطی معرفی نموده‌اند (نوگو و کریستوفر^۲، ۲۰۱۱). آموزش فنی و حرفه‌ای، نوعی آموزش است که هدف اصلی آن آماده‌سازی افراد جهت اشتغال در کسب و کارهای منتخب از طریق تجهیز افراد به مهارت‌های شغلی، دانش و نگرش لازم برای اشتغال است. از آموزش فنی و حرفه‌ای می‌توان به عنوان آن جنبه از آموزش یاد نمود که دانش اولیه و مهارت‌های عملی لازم برای ورود به دنیای کار به عنوان کارمند یا خوداشتغال را در اختیار فراگیران قرار می‌دهد و متناسب با فرد برای اشتغال به عنوان کارگران نیمه ماهر یا تکنسین‌ها یا حرفه‌ای‌ها آنها را تربیت می‌نماید (ادئو و دیگران، ۲۰۱۹). و نتیجه مطالعات پیشین گویای این است که هر چه میزان آموزش بیشتری به افراد داده شود، احتمال راه‌اندازی سازمانی با ویژگی‌های کارآفرینانه نیز بیشتر خواهد شد (نجف‌آبادی و داودی، ۱۳۹۸). آموزش فنی و حرفه‌ای و آموزش شغلی به دلیل تأثیر بر توسعه منابع انسانی، بهره‌وری و رشد اقتصادی، بخشی جدایی‌ناپذیری از استراتژی‌های توسعه ملی در بسیاری از جوامع بوده است (دیک^۳، ۲۰۰۷). این نوع آموزش، مهارت‌های فنی و دانش و کارآموزی ضروری برای موفقیت دانش‌آموزان و بزرگسالان در حرفه‌ها و مشاغل تخصصی را فراهم می‌آورد (روژوسکی، آسوندا و کیم^۴، ۲۰۰۸). این نوع از آموزش به عنوان یکی از رکن‌های توسعه پایدار مورد پذیرش و تأکید سازمان‌های بین‌المللی مانند (یونسکو)، سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی، سازمان ملل متحد در زمینه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و سازمان بین‌المللی کار (ILO) قرار گرفته است (محمدعلی، ۱۳۹۰). آموزش فنی و حرفه‌ای در برگرفته مطالعه فناوری و علوم مرتبط با آن و کسب مهارت‌های عملی، نگرش، درک و دانش مربوط به مشاغل در بخش‌های مختلف حیات اجتماعی و اقتصادی است (کلارک و اولامسه^۵، ۲۰۱۳). در واقع، نقش آموزش فنی و حرفه‌ای، تبدیل دانش به تولید و همچنین آماده‌سازی افراد برای زندگی،

-
1. Lifelong Learning
  2. Nwogu & Christopher
  3. Dike
  4. Rojewski, Asunda, & Kim
  ۴. Clark&&Olumese

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران
 کسب و کار و آموزش عالی با توجه به تحولات سریع تکنولوژیک و تغییرات دنیای کار است
 (هاتیسارو و کاکاکتوران^۱، ۲۰۰۹).

در ایران آموزش فنی و حرفه‌ای به طور کلی زیر نظر سه نهاد وزارت کار و امور
 اجتماعی (سازمان فنی و حرفه‌ای)، وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و
 فناوری قرار دارد. در سیستم آموزش رسمی، آموزش فنی و حرفه‌ای در مدارس فنی و
 حرفه‌ای و کار و دانش در دهمین سال تحصیل در رشته‌های مختلف ارائه می‌شود. تحصیلات
 بیشتر برای مقاطع بالاتر دیپلم توسط وزارت علوم و فناوری ارائه می‌شود، زیرا دانش‌آموختگان
 رشته‌های فنی و حرفه‌ای در هنرستان می‌توانند به تحصیل در دانشکده فنی و حرفه‌ای، دانشگاه
 علم و صنعت کاربردی و همچنین دانشکده‌های فنی و حرفه‌ای دانشگاه آزاد ادامه دهند
 (بانیامریان و دیگران^۲، ۲۰۱۹). سطوح مختلف آموزشی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای در
 ایران در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۱، سطوح مختلف نظام آموزش فنی و حرفه‌ای (منبع: محقق)

ویژگی‌ها	گروه سنی	سطوح آموزش فنی و حرفه‌ای
	۱۴ تا ۱۷ ساله	متوسطه (کار و دانش و فنی و حرفه‌ای)
	بالاتر از ۱۷ سال	آموزش عالی (دانشکده فنی و حرفه‌ای)
	بالای ۱۵ سال	یادگیری مادام‌العمر (سازمان فنی و حرفه‌ای)
دوره‌های فنی از طریق آموزش‌های ارائه شده در دبیرستان	دوره‌های فنی متمرکز بر راه‌حل‌های عملیاتی برای بازار کار	دوره‌های کوتاه مدت با تمرکز بر ایجاد دانش در فراگیران در راستای کسب مهارت‌های جدید

پیشینه پژوهش

نتایج مطالعه بانیامریان و دیگران (۲۰۱۹)، نشان داد که در رابطه با اهداف و محتوای برنامه
 درسی، بین کشورهای کانادا و هند و ایران شباهت زیادی وجود دارد، اما تفاوت زیادی در
 بحث فعالیت‌های یاددهی - یادگیری و ارزیابی بین کشورهای منتخب و ایران وجود دارد.

1. Hatisaru & Küçükturan

2. Baniameryan Et Al

روش‌های سنتی یاددهی و آزمون‌های شفاهی سنتی از تفاوت‌های نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران با دیگر کشورهاست. مک و دیگران (۲۰۱۹)، در بررسی شیوه‌های آموزش کارآفرینی در آموزش فنی و حرفه‌ای مطرح نموده‌اند با وجود علاقه بسیار زیاد مهارت‌آموختگان به کارآفرینی به عنوان مسیر شغلی، این افراد در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای به طرز قابل توجهی درگیر مسیرهای کارآفرینانه نمی‌شوند. آودو و دیگران (۲۰۱۹)، در بررسی آموزش کارآفرینی در آموزش فنی و حرفه‌ای نیجریه، نشان دادند که دولت باید برنامه‌های کارآموزی کارآفرین را توسعه دهد تا دانشجویان آموزش فنی و حرفه‌ای بتوانند به کارآفرینان محلی موفق بپیوندند و مهارت‌های کارآفرینانه را جهت تأسیس شرکت خود بدست آورند. بر اساس نتایج این مطالعه آموزش فنی و حرفه‌ای بایستی در راستای غنی‌سازی برنامه درسی محتوای عملیاتی و کاربردی را به ۷۰ درصد و محتوای نظری را به ۳۰ درصد برسانند و این موضوع بایستی در همه برنامه‌های آموزشی این نظام اعمال شود. موبانگا، هاک، آصف و مولنگا^۲ (۲۰۱۹)، در بررسی آموزش کارآفرینی در مؤسسات آموزش فنی و حرفه‌ای به کمبود بودجه مؤسسات فنی حرفه‌ای که منجر به کمبود ابزارها، تجهیزات و مواد آموزشی مناسب و انگیزه کم در بین کادر آموزشی و سایر اعضای هیات علمی می‌شود، اشاره نموده‌اند. آیو، کیباس و اوکا (۲۰۱۷)، به نقش آموزش کارآفرینی بر قصد کارآفرینانه فراگیران آموزش فنی و حرفه‌ای از طریق تأثیرگذاری بر ویژگی‌های شخصیتی آنها و ضرورت هم‌ترازی برنامه آموزش کارآفرینی با در نظر گرفتن ویژگی‌های شخصیتی افراد اشاره نموده‌اند. باداوی (۲۰۱۳)، مطرح نموده است که بمنظور کسب مهارت‌های کارآفرینانه در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای نیاز به استراتژی کارآفرینی ملی وجود دارد. استراتژی‌های آموزش کارآفرینی باید از استراتژی گسترده‌تری برای ارتقا کارآفرینی و احیای فرهنگ آن در جامعه ناشی شود. از نظر وی آموزش کارآفرینی بیشتر از هر نوع آموزش دیگری به آموزش فنی و حرفه‌ای مرتبط است. نوگو و کریستوفر (۲۰۱۱)، چالش‌های پیرامون نظام آموزش فنی و حرفه‌ای را شامل فقدان نیروی انسانی ماهر، امکانات و تجهیزات آموزشی ناکافی، عدم پیگیری و تداوم سیاست‌های دولت، ضعف جبران خدمت

1. Entrepreneurial Paths
2. Mubanga, Hock, Asif, & Mulenga

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران
معلمان فنی و حرفه‌ای، عدم آموزش کارآفرینی در آموزش فنی و حرفه‌ای و ضعف جنبه عملی آموزش فنی و حرفه‌ای اشاره نموده‌اند. آن‌ها تلاش دولت و سازمان‌های غیردولتی را در اولویت‌دهی به آموزش فنی و حرفه‌ای و تخصیص بودجه کافی به توسعه کارآفرینی در نظام فنی و حرفه‌ای را راه‌حل این چالش‌ها دانسته‌اند. اوکورا فور، اینک^۱ (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ای به حضور کارآفرینان که دارای شایستگی‌های کارآفرینانه هستند، در برنامه‌های آموزش فنی و حرفه‌ای اشاره داشته‌اند. بطور خلاصه می‌توان نتیجه گرفت، بر اساس مطالعات صورت گرفته در حوزه آموزش کارآفرینی و آموزش فنی و حرفه‌ای، پژوهشگران وجود مدل یکپارچه‌ای که شامل مولفه‌های آموزش کارآفرینی حرفه‌ای در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای باشد را مهم و حیاتی می‌دانند.

روش پژوهش

این پژوهش از منظر هدف، کاربردی و بر حسب گردآوری اطلاعات کیفی از نوع نظریه داده‌بنیاد است. این رویکرد از طریق روش استقرایی و اکتشافی، به جای اتکا به نظریه‌های موجود، محققان به دنبال تدوین تئوری خود هستند. بر همین اساس، به دنبال پاسخگویی به این سوال هستیم که مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران چگونه است؟ در این پژوهش، نظریه داده بنیاد اشتراوس^۲ عینیت‌گرا (سیستماتیک) جهت تحلیل داده‌ها مورد استفاده قرار گرفت. جامعه آماری پژوهش شامل اعضاء هیئت علمی با تخصص‌های آموزش کارآفرینی، مدیران آموزش سازمان فنی و حرفه‌ای، متخصصان آموزش‌های حرفه‌ای و کاردانش، مدیران و معاونین حوزه‌های سیاستگذاری آموزش‌های فنی و حرفه‌ای هستند. در انتخاب نمونه آماری تلاش شد که افرادی به عنوان خبره انتخاب شوند که حداقل پنج سال سابقه کار مرتبط با آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کارآفرینی داشته باشند. جهت نمونه‌گیری، رویکرد هدفمند و رویکرد گلوله برفی انتخاب شد. کفایت نمونه‌گیری بر اساس اصل اشباع نظری تعیین شد (کوربین و اشتراوس، ۲۰۱۴). تعداد ۱۵ مصاحبه صورت گرفت

---

1. Okorafor & Ike

2. Straus

که در مصاحبه یازدهم به اشباع نظری رسید. در شکل زیر توالی فرآیند از فاز جمع آوری داده‌ها تا رسیدن به ابعاد و مولفه‌های نهایی آورده شده است:

نمودار ۱، فرآیند جمع آوری داده

داده‌های حاصل از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با رویکرد استقرایی و با استفاده از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی، تجمیع و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در کدگذاری باز، مفاهیم، ویژگی‌ها، ابعاد و رویدادها از طریق تحلیل‌های مقایسه‌ای (ماتیومونو، ۲۰۰۵) شناسایی شدند. با کدگذاری محوری که گامی لازم جهت بررسی روابط بین مفاهیم و طبقاتی است که در گام پیشین (کدگذاری باز) توسعه یافتند، طبقات شناسایی شدند و در نهایت با کدگذاری انتخابی، طبقات حاصل شده در گام قبلی مورد پالایش بیشتر قرار گرفته و مقوله‌های فرعی‌تر از مقوله‌های اصلی و همین‌طور خصیصه‌ها بدان‌ها افزوده شده است و روابط در خروجی نرم‌افزار مکس کیودا^۲ نسخه ۲۰۱۸ نشان داده شد.

جهت ارزیابی پایایی پژوهش، بر اساس آزمون قابلیت اطمینان بین کدگذاران، تعداد کل کدها در دو فاصله زمانی ۲۰ روزه ارزیابی گردید و پایایی مصاحبه‌ها، برابر ۷۹ درصد است. همچنین در این مطالعه از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته^۳ و تکنیک 5W1h، به دنبال پاسخگویی به سوالات پژوهش بودیم. در رویکرد 5W1h هدف پاسخ به این سوالات است (جنگ و وو،^۴ ۲۰۰۵): چه چیزی: رویداد مورد نظر چیست و چه ابعادی دارد؟ کجا: این رویداد در چه مکانی صورت گرفته است؟ چه زمانی: این اتفاق چه زمانی رخ داده است. چه کسی: چه کسی یا کسانی در ایجاد این اتفاق نقش داشته‌اند؟ چرا: دلایل و ریشه‌های ایجاد این پدیده چیست؟ چگونه: این رویداد چگونه و در چه شرایطی به وقوع پیوسته است؟ در نهایت الگوی

1. Matsumoto
2. Maxqda 2018
3. Semi-Structured
4. Jang, Ko, & Woo

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران طراحی شده به جهت اعتبارسنجی، به تعدادی از اساتید و صاحب نظران حوزه آموزش کارآفرینی و آموزش فنی و حرفه‌ای، ارائه شد. پس از دریافت پیشنهادات و نکات خبرگان و توافق نظر ایشان، مدل نهایی پژوهش تایید و ترسیم شد.

یافته‌های پژوهش

اولین مرحله در تجزیه و تحلیل داده‌ها، کدگذاری باز است که طی آن کدگذاری نکات کلیدی و دسته‌بندی مفاهیم مرتبط به هم در سطحی انتزاعی‌تر در یک مقوله، صورت گرفت. در این مرحله ۱۷۵ کد مقدماتی شناسایی شدند که بعد از ادغام و پالایش کدهای مشابه، در نهایت تعداد ۱۴۹ کد مورد شناسایی قرار گرفتند. در مرحله بعد، بر اساس کدگذاری محوری، پدیده محوری، عوامل علی، عوامل زمینه‌ای و عوامل مداخله‌گر، استراتژی‌ها و پیامدها از میان مقولات اصلی شناسایی می‌شوند. و در نهایت با کدگذاری انتخابی، ارتباط بین پدیده محوری و سایر مقوله‌ها برقرار شد.

جدول ۳، نتایج کدگذاری

مفاهیم	مؤلفه	بعد
پرورش روحیه ابتکاری، پرورش توانایی کارآفرینانه دانشجویان، تعریف مفهوم آموزش استعدادهای شخصی متناسب با نیازهای توسعه اجتماعی، بازنگری محتوای آموزشی، شکل‌گیری افراد خلاق، تعهد به توسعه جمعی، بازنگری در ارزیابی دوره‌های آموزشی، برقراری تعادل بین تئوری و عمل (کار پروژه‌ای و تجربه محور)، سازگاری برنامه آموزشی با محیط یادگیری فراگیران و رشته‌های تحصیلی آنها	تغییر جهت اهداف آموزشی آموزش کارآفرینی	
اشتراک‌گذاری تجربیات معلمان در بین هنرستان‌ها و دانشکده‌های فنی، تقویت یادگیری معلمان، توانمندسازی مربیان، استخدام مربیان مهارت محور، بهبود سیستم جبران خدمات مربیان آموزش فنی و حرفه‌ای در سطوح مختلف، ایجاد فرصت‌های یادگیری برای اساتید از طریق محیط‌ها و تجربه‌های آموزشی رسمی و غیررسمی	تعریف و ارتقای سیستم برنامه‌های بهبود و توسعه کارکنان	رابطه
ارتباط مهارت‌های نظری با تجربه عملی زندگی به کمک مشاوران، نقش مشاوران در ارتباط فراگیران با شرکت‌های صنعتی، توجه برنامه‌ریزان آموزشی به جایگاه مشاوران در برنامه‌ریزی درسی، توجه مدیران مدارس به فعالیتهای مشاوره در برنامه تحصیلی	استفاده از مشاوران در راستای هم افزایی با مربیان	توسعه

مفاهیم	مولفه	بعد
<p>سیاست‌های تشویقی دولت برای دبیرستان‌های کار و دانش، دانشکده‌های فنی و حرفه‌ای، علمی کاربردی، تخصیص بودجه کافی به آموزش فنی و حرفه‌ای در کشور، تعریف چهارچوب سیاسی یکپارچه با پشتوانه قانونی جهت حمایت از نظام آموزش فنی و حرفه‌ای، توسعه برنامه‌های کارآموزی کارآفرین در راستای ارتباط کارآفرینان و فراگیران، تسهیل ارتباط کسب‌وکارهای کوچک و متوسط و مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای، توسعه استراتژی جامع ارتقای کارآفرینی ملی، زمینه‌سازی استفاده از شبکه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی جهت تبادل ایده و عملکردهای منطقه‌ای و جهانی فراگیران آموزش فنی و حرفه‌ای، ارائه تسهیلات به مهارت‌آموختگان، اجرای سیاست‌های محافظت از شغل مشاوره در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای از طرف دولت، تدوین سیاست‌های آموزشی و تربیتی با همکاری دولت و نظام آموزش فنی و حرفه‌ای، هماهنگ سازی سیاست‌های کلان سند نقشه جامع علمی، تعریف برنامه‌های پنج ساله توسعه در زمینه توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارتی</p>		<p>سیاستگذاری دولتی جهت حمایت از مهارت‌آموزی فراگیران نظام فنی و حرفه‌ای</p>
<p>شبکه‌سازی بین بخش‌های مختلف نظام آموزش فنی و حرفه‌ای، برقراری ارتباط بین جامعه، سایر ارائه‌دهندگان آموزش، اتحادیه‌های کارگری، انجمن‌های کارفرمایان، فراگیران و خانواده‌های آنها، برقراری زمینه ارتباط فراگیران با کارآفرینان محلی، تدوین استانداردهایی برای همکاری‌ها با ذینفعان، همکاری با بخش خصوصی جهت تعریف برنامه‌های فوق برنامه، مشارکت با بخش خصوصی جهت یافتن محل کار برای فراگیران، ارتباط صنعت با نظام آموزش حرفه‌ای، بهره‌گیری از تعدد دانشکده‌های فنی و حرفه‌ای، هنرستان‌ها و سازمان‌های فنی و حرفه‌ای جهت توسعه همکاری مهارت‌آموختگان کارآفرین.</p>		<p>برقراری ارتباط مؤسسات آموزش فنی و حرفه‌ای با شرکا و ذینفعان</p>
<p>کمک‌های مالی دولت، درآمد داخلی ایجاد شده شامل شهریه‌های دانشجویان و سایر خدمات، مشارکت شرکت‌های خصوصی، مشارکت‌های غیرانتفاعی (NGO)، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، همکاری با ارائه‌دهندگان وام (شرکای بیرونی)</p>		<p>یکپارچگی بین روش‌های تأمین مالی پایدار در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای</p>
<p>گفتگو با کارآفرینان، بازدید از شرکت‌ها، مطالعات موردی، برگزاری رویدادها و ایونت‌های رقابتی بین مهارت‌آموختگان فنی و حرفه‌ای، دعوت از کارآفرینان موفق در سمینارهای آموزشی برای فراگیران، نشست‌های خوداشتغالی جهت تغییر دانش فراگیران، اجرای برنامه‌های بازدیدهای علمی از واحدهای تولیدی دانش‌آموختگان نظام آموزش فنی و حرفه‌ای.</p>		<p>ایجاد بستر عملی برای آموزش کارآفرینی به مهارت‌آموختگان</p>

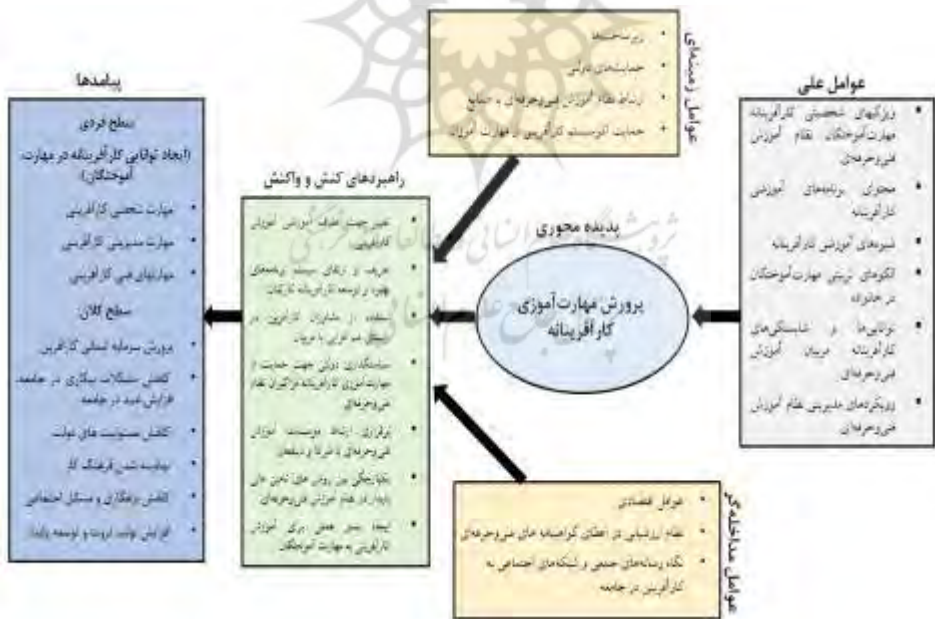
بعد	مؤلفه	مفاهیم
تربیت علمی	ویژگی‌های شخصیتهی مهارت‌آموختگان نظام آموزش فنی و حرفه‌ای	ویژگی نیاز به موفقیت جهت ایجاد نوعی پتانسیل کارآفرینانه، خلاقیت و نوآوری، اعتماد به نفس، ریسک‌پذیری و تحمل شکست، کنترل درونی و خود اتکایی، استقلال طلبی، تحمل ابهام، روحیه کارآفرینانه، پذیرش تغییر، سرمایه اجتماعی مهارت‌آموختگان، مهارت‌های زندگی، تحمل و بردباری برای مواجهه با پیچیدگی‌ها
	محتوای برنامه‌های آموزشی	انطباق محتوای آموزشی با نیازهای بازار کار، انعطاف‌پذیری محتوای درسی، رویکرد کارآفرینانه در منابع درسی، ارائه دقیق الگوهای نقش کارآفرین در جامعه، آموزش مبتنی بر شایستگی
	شیوه‌های آموزشی	شرکت دادن هنرجویان در مباحث درسی، استفاده از مربیان کارآفرین و متخصص، بهره‌گیری از شیوه‌های آموزش ترکیبی و خلاقانه، پرورش فعالیت‌های فکری و شناختی در فراگیران، استفاده از روش‌های تدریس مهارت‌محور
	الگوهای تربیتی مهارت‌آموختگان در خانواده	عدم تمایل والدین به تحصیل فرزندان خود در آموزش فنی و حرفه‌ای، آموزش فنی حرفه‌ای به عنوان گزینه آخر تحصیلی، گرایش به رشته‌های پزشکی و مهندسی، اعتقاد به فرهنگ کارمندی، نگرش منفی خانواده‌ها به راه‌اندازی کسب‌وکار، جهت‌گیری جامعه در جهت کارآفرین‌پروری و حمایت از کارآفرینان، میزان پذیرش فرهنگ فراگیری آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، غالب بودن فرهنگ کارجوپروری نسبت به فرهنگ کارآفرین‌پروری، نگرش منفی نسبت به کارهای مبتنی بر مهارت در جامعه
شرایط زمینه‌ای	توانایی‌ها و شایستگی‌های مربیان آموزش فنی و حرفه‌ای	تسلط عملی در رابطه با رشته تحصیلی در کنار تدریس، توانایی ارائه جذاب دانش عملی به فراگیران، نگرش کارآفرینانه مربیان، خوش بینی، اشتیاق نسبت به آنچه انجام می‌دهند، توانایی رهبری، تیم‌سازی، کاوش فرصت‌ها، انگیزه مربیان
	رویکردهای مدیریتی نظام آموزش فنی و حرفه‌ای	سبک رهبری تحولی در بین مدیران آموزش فنی و حرفه‌ای، قائل بودن مدیران به مشارکت هنرجویان در تصمیم‌گیری‌ها، علاقه شخصی مدیران به کارآفرینی
	زیرساخت‌ها	فضای استاندارد کارگاهی جهت ارائه آموزش‌های عملی، تجهیزات آموزشی کافی، بهره‌مندی از فناوری اطلاعات، دسترسی به اینترنت و سایر شبکه‌های رایانه‌ای، تجهیز آزمایشگاه‌ها و امکانات موجود برای تجارب عملی، استفاده از امکانات آموزشی متناسب با نیازهای رشته تحصیلی، تجهیز کلاس‌های آموزشی از منظر امکانات آموزشی و شرایط محیطی

بعد	مولفه	مفاهیم
	حمایت‌های دولتی	گفتگو و همکاری بین ادارات مختلف دولتی جهت تعیین مسئولیت سیاست‌ها و اقدامات آموزش کارآفرینی، تأکید دولت بر مهارت آموزش در اسناد بالادستی کشور، میزان قوانین تسهیلگر راه‌اندازی کسب‌وکار برای مهارت‌آموختگان نظام فنی و حرفه‌ای، میزان تخصیص بودجه از سوی دولت به سطوح مختلف نظام فنی و حرفه‌ای، حمایت از تجاری‌سازی فعالیت‌های کارآفرینانه جامعه فنی و حرفه‌ای
	ارتباط نظام آموزش فنی و حرفه‌ای با صنایع	اعتبار مدارک فنی و حرفه‌ای نزد صاحبان صنایع، همکاری نظام فنی و حرفه‌ای با سازمان‌های صنعتی و تولیدی جهت برنامه ریزی نیروی انسانی و شناسایی نیازهای بازار
	حمایت اکوسیستم کارآفرینی از مهارت‌آموزان	ایجاد انگیزه در مهارت‌آموختگان فنی حرفه‌ای جهت راه‌اندازی استارت‌آپ خود با حمایت‌های مراکز رشد دانشگاه‌ها، شتاب‌دهنده‌ها، مراکز نوآوری و صنایع بخش خصوصی، حمایت‌های مالی از مهارت‌آموختگان فنی حرفه‌ای صاحب ایده، ارائه خدمات ویژه به مهارت‌آموختگان فنی و حرفه‌ای صاحب استارت‌آپ در مراحل بازاریابی و فروش محصول در اکوسیستم کارآفرینی
	عوامل اقتصادی	سطح توسعه اقتصادی، ساختار صنعت، تنوع فعالیتها در بخش‌های مختلف اقتصادی، عدم ثبات در فضای کسب و کار، فضای نامتعادل بازار، بازار نامشخص کسب‌وکار
۳- ایط مدا خله گر	نظام ارزشیابی در اعطای گواهینامه‌های فنی و حرفه‌ای	فرایندهای ارزیابی مدارک فنی و حرفه‌ای، میزان اعتبار اعطا شده از سوی سازمان‌های دیگر به مدارک سازمان فنی و حرفه‌ای
	نگاه رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی	حمایت رسانه‌ها از مهارت آموزش جوانان، گسترش انگیزه مهارت‌محوری در رسانه‌های اجتماعی، انعکاس ارزشمندی مهارت‌آموزی جوانان در فیلم‌ها و سریال‌ها، استقبال رسانه‌ها از معرفی ارزش و اهمیت کارهای فنی و کارآفرینانه در کشور از طریق وسایل ارتباط جمعی
۴- د ک	سطح فردی (ایجاد توانایی کارآفرینانه در مهارت‌آموختگان)	کنترل و نظم درونی، ریسک‌پذیری، خلاقیت و نوآوری، توانایی اداره تغییر، پشتکار، رهبری دوراندیشی
	مهارت مدیریتی کارآفرینی	برنامه‌ریزی و تعیین اهداف، تصمیم‌گیری، روابط انسانی، بازاریابی، راه‌اندازی کسب‌وکار، مهارت‌های مالی و حسابداری، مذاکره و مدیریت توسعه

بعد	مولفه	مفاهیم
		ارتباطات کلامی، ارزیابی محیط، مدیریت کسب‌وکار، توانایی سازماندهی، مهارت‌های کار تیمی، مربیگری، ایجاد شبکه‌های مدیریتی
	سطح کلان	پرورش سرمایه انسانی کارآفرین، کاهش مشکلات بیکاری در جامعه، افزایش امید در جامعه، کاهش مسئولیت‌های دولت، نهادینه شدن فرهنگ کار، کاهش بزهکاری و مسائل اجتماعی، افزایش تولید ثروت و توسعه پایدار
پدیده محوری	پرورش مهارت‌آموزی کارآفرینانه	ایجاد ظرفیت کارآفرینانه، آگاهی، برانگیختن مشارکت در شکل‌گیری افراد خلاق، تعهد زیاد به توسعه جمعی

پس از کدگذاری داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها از طریق نرم افزار مکس کیودا در یک فرایند رفت و برگشتی، کدها به مولفه‌های مفهومی در هر مصاحبه و مقالات و اسناد مورد بررسی تبدیل شدند. مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران با توجه به مولفه‌های استخراجی در پنج محور اصلی نظریه داده بنیاد مشخص شد.

نمودار ۲، خروجی تحلیل مولفه‌های مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران

بحث و نتیجه گیری

با نتایج تحلیل محتوای کیفی مصاحبه‌های صورت گرفته، تعداد ۱۴۹ مفهوم اولیه و شش مقوله متغیرهای علی، مداخله‌گر، زمینه‌ای، راهبردها، نتایج و پدیده محوری شناسایی و طبقه‌بندی شدند. پدیده محوری این مطالعه پرورش مهارت‌آموزی کارآفرینانه در بین فراگیران نظام آموزش فنی و حرفه‌ای بود که در واقع همان رسالت اصلی و پایه‌ای نظام آموزش فنی و حرفه‌ای است که به دنبال تربیت نیروی انسانی کارآفرین با مهارت‌های کارآفرینانه در جامعه می‌باشد. نتایج پژوهش نشان داد که پرورش مهارت‌آموزی کارآفرینانه به معنای ایجاد و رشد ظرفیت کارآفرینانه^۱، آگاهی، برانگیختن مشارکت در شکل‌گیری افراد خلاق، کارآفرینان، تعهد زیاد به توسعه جمعی در بین مهارت‌آموختگان در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای است. در واقع ظرفیت کارآفرینانه بستر تحول ملی است، چرا که شامل بازسازی و ادغام سیستم آموزشی مبتنی بر مهارت به نوعی برنامه درسی آموزشی برای ایجاد ظرفیت و خوداتکایی^۲ است (اوکورافور، اینک^۳، ۲۰۱۳؛ گبندیو^۴، ۲۰۱۲). از نظر اوکورافور، اینک^۵ (۲۰۱۳)، هر کشوری که خواهان تحول است باید با جدیت دنبال برنامه نظام آموزش فنی و حرفه‌ای یکپارچه با صلاحیت‌های کارآفرینی باشد. همچنین نتایج مطالعه حاضر با پژوهش مارتینز (۲۰۱۰) و استادلر و اسمیت (۲۰۱۷)، که هنگام پرداختن به اهداف آموزشی تأکید می‌کند که آموزش فنی و حرفه‌ای باید شامل موارد زیر باشد: آگاهی، مشارکت و توسعه جمعی، تطابق دارد (مارتینز^۶، ۲۰۱۰).

شرایط علی شامل ویژگی‌های شخصیتی فراگیران نظام آموزش فنی و حرفه‌ای، محتوای برنامه‌های آموزشی، شیوه‌های آموزشی، الگوهای تربیتی فراگیران در خانواده، توانایی‌ها و شایستگی‌های مربیان آموزش فنی و حرفه‌ای، رویکردهای مدیریتی نظام آموزش فنی و حرفه‌ای می‌باشند. بر اساس نتایج مطالعات موجود در ادبیات، تغییرات در شرایط نهادی و

-
1. Entrepreneurial Capacity
  2. Self-Reliance
  3. Okorafor & Ike
  4. Gbenedio
  5. Okorafor & Ike
  6. Martins

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران

آموزشی ممکن است از طریق بهبود فرایندهای آموزش، یادگیری و ارزیابی رخ دهد. استدلال و اسمیت^۱ (۲۰۱۷)، معتقدند که مربیانی که سابقه کارآفرینی دارند بر نگرش و ادراک فراگیران تأثیر می‌گذارند. علاوه بر این، آموزش مربیان برای ایجاد فرصت‌های یادگیری از طریق تجربه‌ها و محیط‌های آموزشی رسمی و غیررسمی به ایده گسترده‌تر ایجاد شرایط یادگیری کارآفرینانه در زمینه‌های شغلی کمک می‌کند (رامسی و دیگران^۲، ۲۰۱۱). از این رو، برای دستیابی به شرایط مطلوب آموزش و یادگیری، باید روش‌های آموزشی مورد بازنگری قرار گیرند و از آنجا که هیگینز، اسمیت و میرزا^۳ (۲۰۱۳)، ادعا می‌کنند که این اجماع وجود دارد که روش‌های سنتی آموزش و یادگیری به سادگی کافی نیستند، بحثی جهت حمایت بیشتر از این وجود دارد که روش‌های ابتکاری آموزشی در برنامه‌های آموزش کارآفرینی فنی و حرفه‌ای مورد توجه قرار گیرند. روش‌های نوآورانه و عملی آموزش کارآفرینی به معنای این است که منابع آموزشی فراگیران می‌تواند شامل فعالیت‌های عملی مبتنی بر روش‌های شبیه‌سازی راه‌اندازی اولیه، بازی‌های سازمانی، مسابقات و تفکر انتقادی مبتنی بر عملکرد تأملی^۴ باشد (نک و گرین^۵، ۲۰۱۱). همچنین، مطالعه حاضر به مفهوم الگوهای تربیتی مهارت‌آموزان شامل نگرش‌های والدین و خواسته‌های آنها به عنوان یکی از عوامل اثرگذار بر پرورش مهارت‌آموزی کارآفرینانه در نظام فنی و حرفه‌ای اشاره نموده است. این موضوع با نتایج مطالعه چوداری^۶ (۲۰۱۷) و پررا و نیشانتا^۷ (۲۰۲۰)، که معتقد است در زمینه کارآفرینی نقش حرفه‌ای والدین و سوابق خانواده تأثیر قابل توجهی در تمایل کارآفرینانه مهارت‌آموزان دارد، همراستا می‌باشد. توانایی‌ها و شایستگی‌های مربیان آموزش فنی و حرفه‌ای یکی دیگر از عوامل اثرگذار بر آموزش کارآفرینی می‌باشد. مطالعات مختلفی به نقش پررنگ مربیان فنی و حرفه‌ای اشاره نموده اند. فراگیران دریافتند که خصوصیات کارآفرینی مربیان که شامل خوش‌بینی و اشتیاق نسبت به آنچه انجام می‌دهند (مارتینز^۸، ۲۰۱۰)، توانایی رهبری و

-
1. Stadler & Smith
  - (. Ramsey, Smith, Martin, Draycott, & Rae
  3. Higgins, Smith, & Mirza
  4. Start-Up Simulation, Enterprise Games, Competitions And Critical Thought Based On Reflective Practice
  5. Neck & Greene
  6. Chaudhary
  7. Perera & Nishantha
  8. Martins
- ۱۱۱

تیم‌سازی و کاوش فرصت‌ها (لنزی^۱، ۲۰۰۸)، برای آنها تفاوت ایجاد می‌کند (رضایی زاده و دیگران^۲، ۲۰۱۴).

عوامل زمینه‌ای موثر بر آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای شامل زیرساخت‌ها، حمایت‌های دولتی، ارتباط نظام آموزش فنی و حرفه‌ای با صنایع و حمایت اکوسیستم کارآفرینی از مهارت‌آموزان بودند. بر اساس نتایج مطالعه حاضر مشخص شد که دولت می‌تواند نقش مهمی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای داشته باشد. البته اهمیت نقش دولت در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در کشورهای دیگر که پیشرو این نوع آموزش‌ها می‌باشند، مورد تأکید قرار گرفته است. به عنوان مثال، در کانادا، به عنوان یکی از کشورهای پیشرو در زمینه آموزش فنی و حرفه‌ای، دولت تلاش‌های زیادی جهت همکاری و هماهنگی سیستم آموزشی، صنعت و کسب‌وکارهای موجود در زمینه آموزش کارآفرینی نموده است (بانیامریان و دیگران^۳، ۲۰۱۹). بر اساس نتایج این مطالعه حمایت‌های دولتی، ارتباط نظام آموزش فنی و حرفه‌ای با صنایع و حمایت اکوسیستم کارآفرینی از مهارت‌آموزان به ترتیب بالاترین میزان اهمیت را از منظر خبرگان در آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران داشته است و نتایج تطبیقی کشورهای موفق در زمینه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای همانند کانادا و هند این موضوع را تایید می‌نمایند. بر اساس موبانگا و دیگران (۲۰۱۹)، باید بودجه کافی برای آموزش و آموزش فنی و حرفه‌ای موفق در نظر گرفته شود، زیرا یافته‌ها نشان می‌دهد که بودجه ضعیف در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای، ارائه آموزش با کیفیت را به خطر انداخته و این موضوع یکی از مهمترین عوامل کمبود این نظام است (موبانگا و دیگران، ۲۰۱۹). عوامل مداخله‌گر شامل عوامل اقتصادی، نظام ارزشیابی در اعطای گواهینامه‌های فنی و حرفه‌ای و نگاه رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی بودند. بر اساس نتایج این مطالعه، پیامدهای اجرای آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای را می‌توان در دو سطح تقسیم بندی نمود. پیامدهای در سطح فردی (ایجاد توانایی کارآفرینانه در مهارت‌آموختگان) و بروندادهایی در سطح کلان کشور. بر اساس نظر مصاحبه‌شوندگان آموزش‌های فنی و حرفه‌ای

-
1. Lenzi
  2. Rezaei-Zadeh, Hogan, O'Reilly, Cleary, & Murphy
  3. Baniameryan Et Al

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران

به یک اندازه در سطح فردی و در سطح کلان به توسعه کشور کمک می‌نمایند. مدل استخراج شده در این پژوهش نشان داد که استمرار و تقویت نظام مهارت‌آموزی کارآفرینانه در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای مستلزم در نظر گرفتن عوامل متعددی (عوامل زمینه‌ای، علی و مداخله‌گر) جهت فراهم‌سازی ارتقای مهارت در کشور می‌باشد که در نهایت به افزایش و تسهیل مشارکت مهارت‌آموزان در اقتصاد کشور منجر می‌شود و در مجموع صلاحیت‌های حرفه‌ای ملی رشد و توسعه می‌یابند. در ادامه پیشنهادات کاربردی و اجرایی در پرورش مهارت‌آموزی کارآفرینانه در بین مهارت‌آموزان نظام آموزش فنی و حرفه‌ای اشاره می‌شود:

- پیشنهاد می‌شود سازمان‌های دولتی و سازمان‌های غیردولتی (سازمان‌های مردم‌نهاد) با درست قرار دادن اولویت‌های خود و آزاد کردن بودجه برای رشد مناسب افراد، به توسعه کارآفرینی در آموزش فنی و حرفه‌ای توجه جدی داشته باشند تا به خود متکی شوند و به توسعه ملی کمک کنند: در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ظرفیت بالقوه‌ای وجود دارد که می‌تواند به رشد و توسعه سازمان‌های کارآفرینانه در کشور کمک نماید. یکی از مهم‌ترین اقدامات دولت جهت استفاده حداکثری از چنین ظرفیتی، زمینه‌سازی استفاده از شبکه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی جهت تبادل ایده و عملکردهای منطقه‌ای و جهانی فراگیران آموزش فنی و حرفه‌ای می‌باشد. یکی از مهم‌ترین ابعاد مدل استخراج شده پژوهش حاضر، تأکید بر استفاده از ظرفیتهای شبکه‌ای در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای می‌باشد. چرا که با توجه به شرایط حاکم بر کل جهان بواسطه شرایط پاندمی و ویروس کرونا، چنین زیرساخت‌هایی می‌تواند جهت حمایت از سازمان‌های کارآفرینانه موفق عمل نمایند.
- پیشنهاد می‌شود چهارچوب سیاستی یکپارچه‌ای با پشتوانه قانونی که از مولفه‌های استخراجی این مطالعه بود، تعریف شود که بتواند اختصاص بودجه توسط دولت برای سطوح مختلف نظام آموزش فنی و حرفه‌ای را اجباری نماید.
- پیشنهاد می‌شود محتوای برنامه‌های درسی ارائه شده در نظام فنی و حرفه‌ای بر اساس توسعه دانش، نگرش و مهارت کارآفرینانه بازنگری و ارتقا یابد.
- به منظور ارتقا کیفیت تدریس و یادگیری در منطقه از توانمند سازی مربیان با رویکردهای آموزش کارآفرینانه استفاده شود.

- پیشنهاد می‌شود که دولت برنامه‌های کارآموزی کارآفرینانه را توسعه دهد تا مهارت‌آموزان در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای بتوانند به کارآفرینان محلی موفق پیوندند تا شایستگی‌ها و مهارت‌های کارآفرینانه را برای تأسیس شرکت خود بدست آورند.
- پیشنهاد می‌شود با دادن مشوق‌هایی به گیرندگان آموزش‌های نظام آموزش فنی و حرفه‌ای برای برانگیختن بنگاه‌های اقتصادی، ایجاد استارت‌آپ‌های بومی مورد تشویق قرار گیرند.
- تعریف استراتژی جامع ارتقای کارآفرینی ملی از سوی دولت: از آنجا که کارآفرینی باید با ابتکارات و اقدامات سیاستی مشخص توسعه یابد، از دولت دعوت می‌شود که در توسعه چنین سیاست‌ها و راهبردهایی پیش قدم شود.
- ارتقای همکاری منطقه‌ای و بین منطقه‌ای از سوی دولت: برای توسعه سیاست‌ها و فعالیت‌ها، دولت می‌تواند با استفاده از شبکه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به دنبال تبادل ایده‌ها و عملکردهای منطقه‌ای و جهانی باشد.
- ایجاد ظرفیت و انگیزه در کارکنان در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای: با توجه به اهمیت مهارت کارآفرینی برای همه، برنامه‌های آگاهی بخشی برای کلیه معلمان، اساتید و سایر کارکنان مرتبط باید بدون تأخیر شروع شوند. انگیزه برای کارکنان و دست‌اندرکاران نظام آموزش فنی و حرفه‌ای نیز مورد نیاز است. آنها بایستی اطمینان داشته باشند که اگر در توسعه شخصی در این زمینه سرمایه‌گذاری کنند، در بلندمدت پاداش می‌گیرند.

منابع

- جعفری هرندی، رضا (۱۳۹۴). بررسی میزان کارآیی بیرونی دانشگاه فنی و حرفه‌ای طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ (مورد پژوهش: آموزش‌کنده‌های فنی و حرفه‌ای استان یزد). مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، ۵ (۹)، ۱۷۳-۱۹۸.
- چاوشی نجف آبادی، زهره، داودی، سید محمدرضا (۱۳۹۷). شناسایی عوامل مؤثر بر کارآفرینی آموزشی؛ مطالعه موردی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش شهرستان نجف‌آباد. مطالعات برنامه درسی، ۱۴ (۵۲)، ۱۳۰-۹۱.
- مرتضی نژاد، نیلوفر، عطاران، محمد، حسینی خواه، علی، عباسی، عفت. (۱۳۹۶). بررسی عناصر طراحی برنامه درسی کارآفرینی بر اساس رویکرد تطبیقی. مطالعات برنامه درسی، ۱۲ (۴۴)، ۸۰-۴۹.

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران
مقام دوست، ابوبکر، حاتمی، جواد، طلایی، ابراهیم، شمس، غلامرضا. (۱۳۹۸). طراحی و اعتباربخشی
الگوی مطلوب برنامه درسی رشته‌های کاردانش با رویکرد کارآفرینی. مطالعات برنامه درسی. ۱۴.
(۵۴)، ۱۱۷-۱۵۲.

مهدی، رضا، بارانی، سپیده (۱۳۹۸). تحلیل جایگاه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارتی در نقشه
جامع علمی کشور. فصلنامه کارآفن. ۱۶ (۴۶)، ۳۲-۱۵.

Adegun, O. A. (2013). **Entrepreneurship education and youth empowerment in contemporary Nigeria.** Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies, 4 (5), 746-751 .

Anderson, D. (2009). **Productivism and ecologism: changing dis/courses in TVET.** In Work, learning and sustainable development (pp. 35-57): Springer.

Aring, M. (2011). **Promising Youth Development Strategies.** Education. Education Development Center. In: Inc.

Audu, R., Ma'aji, S., Idris, A., Jido, S., & Shehu, I. (2019). **Entrepreneurship Education for Alleviating Youth Unemployment In Nigeria: A Case Study Of Technical Vocational Education And Training** *Journal of Science, Technology, Mathematics and Education (JOSTMED)*, 15(4):86-99.

Ayuo, A. O., Kibas, P., & Auka, D. (2017). **Entrepreneurship Education, Personality Traits, and Entrepreneurial Intention of Engineering Students in Technical and Vocational Education and Training Institutions in Kenya.** Science Journal of Education. 4(2): 57-64.

Badawi, A. A. (2013). **TVET and entrepreneurship skills.** Revisiting global trends in TVET: Reflections on theory and practice, 275-308 .

Baniameryan, M., Javadipour, M., Hakimzadeh, R., Dorani, K., Khodaie, E., & Mobaraki, M. H. (2019). **A comparative study of technical and vocational curriculum with an emphasis on Entrepreneurship education in the countries of Canada and India with Iran.** International Journal of Schooling, 1 (1), 1-16 .

Blesia, J. U., Iek, M., Ratang, W., & Hutajulu, H. (2019). **Developing an Errreeeeiiiiiii i lllll to rrrrrsse sssssss s Errreeeeiiiiii ii Skills: an Action Research Project in a Higher Education Institution in Indonesia.** Systemic Practice and Action Research, 1-18 .

Chaudhary, R. (2017). **Demographic factors, personality and entrepreneurial inclination.** Education and Training. 59(2):171-187.

Clark, A., & Olumese, H. (2013). **Effective supervision as a challenge in technical and vocational education delivery: Ensuring quality**

- teaching/learning environment and feedback mechanism.** Basic Research Journal of Education Research and Review, 2 (1), 06-15 .
- Corbin, J., & Strauss, A. (2014). **Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory:** Sage publications.
- Dahalan, D., Ismail, I. A., & Mohamed, N. A. (2018). **Entrepreneurial Mindset among Students of Technical and Vocational Education and Training (TVET) Institutions in Malaysia.** The Journal of Social Sciences Research, 4 (۳۰۳-۳۱۱),(۱۱)
- Dike, V. (2007). **Vocational education missing link in Nirrrisss development policy** [http. countiysides. us/Nigeria/5 6. htm](http://countiysides.us/Nigeria/56.htm) accessed 9lh July .
- Gbenedio, U. (2012). **Education for national transformation: Institutional innovations, challenges and prospects.** Paper presented at the A keynote Address presented at the annual conference of the Faculty of Education, NnamdiAzikiwe University, Akwa. Held 1st 4th August.
- Hashimoto, M., & da Fonseca Jr, R. S. (2019). **A Importância do Ensino Empreendedor na Formação do Nível Técnico.** Revista de Negócios, 23 (3), 7-18 .
- Hatisaru, V., & Küçükturan, A. G. (2009). Vocational and technical education problem-based learning exercise: Sample scenario. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1 (1), 1944-1948 .
- Hiebert, B., & Borgen, W. (2002). **Technical and vocational education and training for the 21st century.** París: United Nations Education. Scientific and Cultural Organization (UNESCO) .
- Higgins, D., Smith, K., & Mirza, M. (2013). **Entrepreneurial education: Reflexive approaches to entrepreneurial learning in practice.** The Journal of Entrepreneurship, 22 (2), 135-160 .
- Ismail, A., Adnan, W. N., Masek, A., Hassan, R., Hashim, S., & Ismail, M. E. (2019). **Effectiveness of Entrepreneurship Programmes in Developing Entrepreneurship Skills towards Quality TVET Graduates.** Journal of Technical Education and Training, 11 (.(۱)
- Jang, S., Ko, E.-J., & Woo, W. (2005). **Unified User-Centric Context: Who, Where, When, What, How and Why.** Paper presented at the ubiPCMM.

طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران

- Kazamias, A. M., & Roussakis, Y. (2003). **Crisis and reform in Greek education: The modern Greek Sisyphus**. *European Education*, 35 (3), 7-30 .
- Kuenzer, A. Z. (2003). **As relações entre conhecimento tácito e conhecimento científico a partir da base microeletrônica: primeiras aproximações**. *Educar em revista*, 21 (2), 43-69 .
- Lehmann, W., & Taylor, A. (2003). **Giving employers what they want? New vocationalism in Alberta**. *Journal of Education and Work*, 16 (1), 45-67 .
- Lenzi, F. C. (2008). **Os empreendedores corporativos nas empresas de grande porte: um estudo da associação entre tipos psicológicos e competências empreendedoras**. Doutorado em Administração thesis .
- Mack, A. J., White, D., & Senghor, O. (2019). **An insight into entrepreneurship education practices in Technical and Vocational Education and Training institutions**. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 9 (1), 48 .
- Martins, S. N. (2010). **Educação empreendedora transformando o ensino superior: diversos olhares de estudantes sobre professores empreendedores**. Pontifícia Universidade Católica do Rio Grande do Sul, Porto Alegre. <https://tede2.pucrs.br/tede2/handle/tede/3632>
- Matsumoto, H. (2005). **Global business process/IS outsourcing to Singapore in the multinational investment banking industry**. *Journal of Information Technology Case and Application Research*, 7 (3), 4-24 .
- Mubanga, P., Hock, O. Y., Asif, M. K., & Mulenga, I. M (2019) **Methods of Financing Technical and Vocational Education and Training, and Entrepreneurship Education to Support Skills Development in Lusaka Province, Zambia**. *International Journal of Research and Scientific Innovation (IJRSI)*, 4 (4), 96-107 .
- Mupimpila, C., & Narayana, N. (2009). **The role of vocational education and technical training in economic growth: a case of Botswana**. *International Journal of Education Economics and Development*, 1 (1), 3-13 .
- Neck, H. M., & Greene, P. G. (2011). **Entrepreneurship education: known worlds and new frontiers**. *Journal of Small Business Management*, 49 (1), 55-70 .

- Nwachukwu, P. O., & Yaba, L. (2014). **Poverty reduction through technical and vocational education and training (TVET) in Nigeria.** *Developing Country Studies.* (Paper) ISSN, 2225-0565 .
- Nwogu, P. O., & Christopher, C. N. (2011). **Vocational technical education and training for self-reliance: towards national development.** *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2 (5), 55-55 .
- Ogbaekirigwe, C. O., & Okolie, U. C (2017) **Relevance of Entrepreneurship in TVET. In Technical Education and Vocational Training in Developing Nations** (pp. 311-333): IGI Global.
- Okorafor, A., & Ike, U. (2013). **Relevance of entrepreneurship in technical, vocational education and training for sustainable national transformation.** *Unizik Orient Journal of Education*, 7 (1), 113-119 .
- Onstenk, J. (2003). **Entrepreneurship and vocational education.** *European educational research journal*, 2 (1), 74-89 .
- Ramsey, E., Smith, K., Martin, L., Draycott, M & ,Rae, D. (2011). **Enterprise education in schools and the role of competency frameworks.** *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research* .
- Rezaei-Zadeh, M., Hogan, M., O'Reilly, J., Cleary, B., & Murphy, E. (2014). **Using interactive management to identify, rank and model ttt eeiiiiiii ii mmmtt iiiii ss ss nnirrrriitiss' ttt eessssssss sss curricula.** *The Journal of Entrepreneurship*, 23 (1), 57-94 .
- Rojewski, J. W., Asunda, P., & Kim, S. J. (2008). **Trends in Career and Technical Education Research.** *Journal of Career and Technical Education*, 24 (2), 57-68 .
- Shu, Y., Ho, S.-J., & Huang, T.-C. (2020). **The Development of a Sustainability-Oriented Creativity, Innovation, and Entrepreneurship Education Framework: A Perspective Study.** *Frontiers in Psychology*, 11, 1878,11
- Stadler, A., & Smith, A. M. (2017). **Entrepreneurship in vocational education: A case study of the Brazilian context.** *Industry and Higher Education*, 31 (2), 81-89 .
- Thompson, P., & Kwong, C. (2016). **Compulsory school-based enterprise education as a gateway to an entrepreneurial career.** *International Small Business Journal*, 34 (6), 838-869 .
- UNESCO. (2015). **General Conference—38th Session.** United Nations Educational, Paris.